

Владимир Кривошејев

ГЕРЈЕОВ „РАЗВИТАК ИСТОРИЈСКЕ НАУКЕ”, КАО
ПРИЛОГ РАЗВОЈУ СРПСКЕ КРИТИЧКЕ
ИСТОРИОГРАФИЈЕ¹

„Јасан појам о развоју историјске науке особито је потребан онијем који почињу да се баве историјом. Ова се наука сматра да је готово сваком најприступачнија. Изгледа као да се може почети да се изучава без нарочите спреме, а и њезини се изводи чине као да се могу одједном појмити. То је с једне стране чини популарном, а с друге пак вуче за собом мноштво штетнијех пошљедица. Ни о једном се приједмету не исказује толико много незрелијех разматрања, нигде нема толико незванијех раденика, ни у једној науци они који се уче не гледају тако лако на своју задаћу као у историји, а нигде опет, као у њој, нијесу изложени опасности да рачунају себе (послије кратковременог изучавања) да су ауторитети и стручници. Од тијех се грешака најбоље може сачувати знањем течаја историјске науке”².

Само архаичан језички стил цитираних речи указује да су, у данашње време тако актуелне, негативне историографске појаве у пуном свом спектру уочаване као проблем и пре више од једног века. Само по себи то не би било необично да се књига из које је пренет овај цитат није појавила на српском језику не само коју деценију пре званичне победе критичке историографије у Србији, већ и пре започињања полемике Руварац–Срећковић, из које је, по стереотипном гледишту, изнедрена српска научна историографија. Реч је о књизи коју је шездесетих година прошлога века написао „професор Московскога универзитета” В. И. Герје, да би већ 1871. године „У Биограду, у Државној штампарији” (како пише на корицама), био штампан њен превод на српски језик, који је „начинио архимандрит Н. (Нићифор, примедба В.К.) Дучић”.³

---

1 Рад преузет из Годишњака за друштвену историју, Год. 4, св. 2, 1997, Београд 1999

2 В. И. Герје, Развитак историјске науке (превео архимандрит Н. Дучић), Београд 1871, 5

3 Нажалост, о аутору књиге и њеном оригиналном, руском издању нисмо у ситуацији

Књига *Развитак историјске науке* садржи пет квантитативно уједначених, римским бројевима назначених, али ненасловљених поглавља. Замишљена је као приручник за курс историје историографије и по својој основној концепцији се не разликује много од модерних уџбеника те врсте, мада, пошто се у уводном делу, у оквиру првог поглавља, опширније осврће на неопходности „знања течаја историјске науке”, Герје, заобилази радове античких класика историографије и основну тему започиње тек прегледом средњовековних дела о светској историји, писаних са становишта хришћанства. Набрајајући и анализирајући хришћанске хронике света, од Јевсевија и Јеронима, преко Орозија, Исидора и Августина, до Беде Венерабилиса и Отона Фрајнзбуршког, Герје чини један екскурс у каснија времена, препознајући догматски приступ, карактеристичан за средњовековне хронике, и у раду Жака Босуета. Завршивши са опсежном анализом противреформацијског Босуетовог дела, аутор се враћа у период хуманизма и описује радове Никола Макијавелија, налазећи континуитет његових идеја у делима Волтера, Савињија, Жана Бодена, лорда Болинбрука, Монтескијеа..., уочавајући у њима прачетке критичке методе.

Други део Герјеовог списка је посвећен узлету филозофије и њеном деловању на историографију. Представљајући карактер промена у филозофији које је донео 18. век, Герје пише: „Само је она филозофија могла утицати на историју, која је била приступна појезији и која је кадра била изналазити дубоки смисао у ономе што су прије сматрали да је бунцање празнога уображења и облика варварскога живота, који не заслужује пажњу”⁴. Међу појединце који су својим идејама крчили пут ка филозофији историје, Герје на прво место ставља Ђанбатиста Вика, сматрајући да он отвара просторе за Хердера и његове „Идеје о филозофији историје”. Износећи ставове ове двојице значајних представника епохе просвећености, Герје завршава други део своје књиге, не базирајући се на просветитељску делатност неких његових земљака, на челу са Татишчевим.

да пружимо релевантне информације, осим да је књига написана између 1864 (година која се помиње на страни 170) и 1871 (као године објављивања српског издања). Што се аутора превода тиче, скоро да не постоји вероватноћа да је 1871. у Србији постојао још један архимандрит Н. Дучић, осим културног и политичког радника, историографа и преводиоца Нићифора Дучића.

По свему судећи, Дучићев превод Герјеове књиге није морао да чека на објављивање, јер је превођење обављено у истој, 1871. години, када се књига и појавила из штампе. Наиме, у напомени преводиоца на страни 125. помиње се пруска победа „над Французима у овој години” (подвукао В. К).

До једног примерка ове, данас више него ретке књиге, аутор је дошао увидом у библиофилску заоставштину својих предака, фамилије Петровић-Вићентијевић из Бранковине. Књига има 184 стране, формата 113 x 205 милиметара, листови су повезани прошивањем, а корице су меке, голубије-сиве боје, лепљене, са насловом одштампаним и на рикни.

4 Герје, Наведено дело, 51

Треће поглавље Герјеове књиге је посвећено доприносу који је у развоју метода и напретку историографије дала немачка идеалистичка филозофија. Ту су опсежно анализовани радови Канта и Шелинга, док је највећи простор посвећен Хегеловим идејама.

Завршавајући са описом радова ове тројице филозофа, аутор се у четвртном поглављу посебно позабавио питањима утицаја „*које је имала филозофија историје у опће на историјску науку*”. Полазећи са становишта да је њен директан утицај, кроз методу априорног уопштавања био негативан, Герје сматра да су, са друге стране, идеје немачке идеалистичке филозофије „унеле живот и дух” у историографију, чиме су је индиректно оснажиле, утирући пут ка романтизму и либерализму, а кроз њих отварајући путеве развоју филолошке критике као иницијалне снаге за настанак критичких метода научне историографије. Тако „историјско критичка школа” настаје из симбиозе индиректних позитивних утицаја развоја филозофије и директних утицаја достигнућа филологије. Као њене утемељитеље и творце метода аутор издваја Нибура и Ранкеа. Описујући Ранкеову делатност на усавршавању историографске методе Герје не прекорачује границе своје основне теме, историје историографије, и не улази у разјашњења нових метода, за које има само похвалне речи, али истовремено своје читаоце упућује на спис „*Народна историографија у Ђерманији, Инглеској, и Францеској од Петрова, професора Харковскога универзитета*”⁵. Ретроспективом и анализом основних питања која се постављају пред модерне историчаре, питања језика, државе и религије, Герје закључује четврто поглавље своје књиге.

Дајући, кроз четири поглавља, исцрпан, аналитички, по много чему и данас одржив приказ развоја историографије, аутор своје списе не завршава са њему савременим рађањем историјске науке. Као да је желео да подвуче и на примеру потврди у уводном делу изнети став да свака књига која се бави прошлошћу, у себи носи и јаке одлике своје епохе, Герје отвара и пето поглавље. Ту настоји да, веома опширно проговори „*о једном веома важном и корисном дијелу тога питања, које нас забавља, а то је о покушају да се историја постави на ступањ позитивне науке*”⁶, посвећујући преко четрдесет страна оштрој критици позитивизма. После почетних разматрања о његовим коренима и Огисту Конту, Герје је тежиште својих негативних ставова упериио ка методама свог, већ покојног, савременика, енглеског историчара Хенрија Томаса Бакла, за кога пише да је у књизи Историја цивилизације у Енглеској начинио „*први и до сада једини покушај да се историја обрати у позитивну науку*”. Жестина, на тренутке несвојствена научнику, којом Герје излаже критици Баклове, у пракси разрађене ставове по којима се историја може разумети само уз консултовање достигнућа

---

5 Исто, 135

6 Исто, 146

природних наука и употребом квантитативних метода, даје његовој књизи јаку црту карактера епохе у којој је настала, ангажујући тако један приручник из историје историографије у актуелне сукобе који су се у то време вођени на релацији историцизам–позитивизам. Тек сагледавањем ставова изнетих у петом поглављу постаје јасније, успут провучено али уочљиво, ауторско инсистирање из уводног дела књиге на разликама између природних и друштвених наука.

Пишући свој спис у универзитетски развијеној средини, у којој је научна историографија већ учврстила своје корене, разумљиво је зашто се Герје активно укључује у токове, широм Европе отворене расправе о методу. Међутим, поставља се питање, занимљиво за нека даља и дубља истраживања, како је дошло до тога да спис настао са циљем директног образовања будућих историчара, а који отворено и чврсто заступа једну од опонентних страна из сукоба распламсалог по развијеним универзитетским центрима, релативно кратко време по свом објављивању бива преведен у средини у којој тек предстоје кораци ка науци и методу историографије. У таквој ситуацији тешко је поверовати да је и архимандрит Дучић, преведећи Герјеову књигу, намеравао да у српску науку, која је тек у повојима, унесе актуелну расправу, стајући на страну „антибакловаца”. Истина, супротан закључак би се могао извести из саме чињенице да се Дучић определио да заинтересованој читалачкој публици у Србији предочи управо Герјеову књигу. Међутим, са друге стране, преводилац се и оградио од Герјеовог напада на Баклове методе. У завршној напомени преводиоца написано је: „Поштовани писац ове књиге и сувише је строг према Боклу и његову историчном напредном методу који ће увек светло место запремати у философији историје, онако, као што запрема Дарвин у философији јестаственијех наука”⁷.

Основни мотив Дучића као преводиоца је по свему судећи могао да буде много једноставнији, без неких скривених циљева. Средини у којој је критичка мисао била у повоју и спутана преовлађујућим романтичарским клишеима насталим на епској традицији, а у којој се кроз скоро створено Српско учено друштво и Велику школу тек замећу прве клице систематског научног рада, било је потребно дати недостајући аналитички преглед развоја светске историографије, што би опет могло да убрза увођење критичке мисли у националну историографију и њено уздизање на ниво науке. Сигурно је да је архимандрит Дучић управо ове мотиве имао на уму и када је, више година пре објављених полемичких радова Илариона Руварца, у једној од напомена преводиоца написао: „Српска држава и самосталност не би пропала издајом само једног Вука и његове странке, да је у читавом српском народу политичка свијест више и јаче била развијена. Голема је то штета што **још ни један српски научник** (подвукао В. К.) није ни покушао да историју српског народа разматра и објашњава с тачке философијскога и кри-

7 Исто, 182

тичкога гледишта”⁸. Тако би, самим појављивањем једног дела, које са аспеката историје филозофије разматра развој историјске науке, заинтересована публика у Србији добила користан преглед историје историографије. Зашто је то био баш Герјеов рад? Да ли зато што је он био најсприступачнији преводиоцу, или је свесно изабран као равнотежа евентуалној популарности Баклових идеја у српским академским круговима?

Ова питања би требала да буду тема неких будућих размишљања, која би се конкретно и свеобухватно осврнула на развој српске историјске науке, и која би се између осталог позабавила и проблемом: да ли и Дучићев превод, исто као и аутентични рад Михаила Вујића⁹, треба да провоцира покушаје одговора на раније изречено питање: „Да ли је битка за овладавањем научне критичке методе у српској историографији вођена и интерпретирана тако праволинијски, на релацији Иларион Руварац – Панта Срећковић”¹⁰

---

8 Исто, 41

9 М. Вујић, *Историја као наука*, Београд 1877

10 Ђорђе Станковић, Јован Бл. Јовановић и друштвена историја – један заборављени путоказ, *Годишњак за друштвену историју*, год 1. св 2, Београд 1994, 161